

Missbruk och frigörelse

Psykologiska synpunkter på adolescensutveckling

Dag Notini

I denna artikel skildras inledningsvis den konfliktladdade och riskfyllda utvecklingen från barn till vuxen. Det är ingen tillfällighet att många missbrukande ungdomar har påbörjat sitt missbruk i 16-årsåldern.

Ett missbruk skapar i sig självt svåra problem. Men den psykologiska grund som förelåg före missbruksdebuten finns med under missbrukets utveckling och den måste bilda utgångspunkt för behandlingen.

Behandlingen måste ta sikte på att upprepa den frigörelseprocess som tidigare misslyckats. Den måste reparera tidigare brister och leda fram till frigörelse och självständighet.

Dag Notini tjänstgör som psykiater vid Behandlingsgruppen i Stockholms City, en öppen ungdomsmottagning, där man arbetar med principerna frivillighet, rätt till anonymitet och eftersträvar kontinuitet i den personliga kontakten.

mal? Kanske missbrukaren av centralstimulantia tar sitt tjack för att bli pigg och aktiv, befria sig från depression och arbetsoförmåga? Tar missbrukarna av lugnande medel en näve Valium för att trycka ner sin förbittring och kunna sluta bråka?

Vi kan se missbruk som *en reträtt* från en rad alltför smärtsamma kontakter med andra människor och deras krav på uppförande och prestationer. Reträtten innehåller en ersättning för den behovstillfredsställelse som annars erhålls i interaktionen människor emellan. Genom att med kemiska preparat manipulera sitt sinnestillstånd försöker man uppnå de *känslor* av gemenskap, självaktning och tilltro till framtiden som man inte kan uppleva i den nyktra och avvisande världen. När man uppnått dessa känslor och denna trygghet i påtändningen så får fantasin och drömmarna fart; man skall också snart kunna utföra de handlingar och uppnå de relationer, som skall göra verkligheten meningsfull och tillfredsställande, ge närhet och erkännande.

Det mesta missbruket är uttryck för alltför stark plåga. Det kan alltså ses som ett försök till självmedicinering, för att uppnå något bättre och mera meningsfullt än vad som annars synes möjligt. Det är lätt sagt att missbruk är en dålig lösning. Det vet varje missbrukare också. En fråga är väsentligare — vilka är de mycket starka motiv som döljer sig bakom de dåliga lösningarna?

.....

Det är lätt sagt att missbruk är en dålig lösning. Det vet varje missbrukare också. En fråga är väsentligare — vilka är de mycket starka motiv som döljer sig bakom de dåliga lösningarna?

.....

"Självmedicinering"

Det finns några iakttagelser som jag tror att de flesta har gjort när det gäller svårt missbrukande personer. Den första är att missbrukarna avstår från de vanliga medlen att nå trygghet och välbefinnande. För att må bättre eller för att uthärda söker de inte på samma sätt som andra gillande, respekt, samhörighet eller belöning från omvärlden. De bryter istället till synes mot alla de regler för gillande som varje människa i vårt samhälle med sådan kraft får tydliggjorda för sig. Eller är till och med denna enkla iakttagelse felaktig? Tar morfinisten sitt morfin för att bli snäll eller nor-

Bestörtningens konsekvenser

Narkotikaproblemet har väckt bestörtning i de många fall ungdomar dramatiskt och destruktivt har börjat missbruka. Oron inför det som då har hänt, de sociala, psykologiska och medicinska skadeverkningar som missbruket för med sig (om det blir mycket omfattande) får oss att bli otåliga — och vidta något som man kan kalla för "larmanalyser". Snabba och förenklade analyser, vilka har som genomgående tendens att bortse från missbrukets samband med normala mänskliga problem och med både utvecklings- och omställningskriser. I stället syftar de till att med omedelbar verkan eliminera det "onda", vilket då alltför ofta jämsätts med det missbrukade preparatet. Problematiken kommer i denna brådska att förvanskas, ofta specialiseras — och målsättningen kan bli att med varje till buds stående medel skilja missbrukaren från hans missbrukspreparat. På så vis görs en väsentlig delmålsättning om till det hela. Och det är en omvandling som får mycket stora praktiska konsekvenser, därför att det åtgärdssystem en sådan analysmetod aktualiserar blir tvångsorienterat.

Debutålder omkring 16

En stor del av de missbrukande ungdomarna har påbörjat sitt missbruk när de var omkring 16 år gamla. Särskilt framträdande är den tidiga debuten av cannabis-missbruk men även det svårare injektionsmissbruket påbörjas ofta i denna ålder.

För att förstå förutsättningarna för missbruk av narkotiska medel kan det vara av värde att litet mera i detalj granska den sociala och psykologiska situation som är vanlig bland ungdomar i åren kring det sextonde. Därmed vill jag naturligtvis inte låta undanskymma det faktum att den process som leder fram till missbruk som livsstil har inletts långt tidigare i livet och bygger på en lång

Genom att med kemiska preparat manipulera sitt sinnestillstånd försöker man uppnå de känslor av gemenskap, självaktning och tilltro till framtiden som man inte kan uppleva i den nyktra och avvisande världen.

Det är viktigt att förstå att den rädsla för framtiden en tonåring kan känna inte är något destruktivt påhitt — den bygger på tidigare upplevelser av otrygghet, dåligt självförtroende och misslyckande.

rad kritiska situationer, vilka inte kommit till någon lycklig eller ens uthärdlig lösning.

Åren omkring 16 händer det viktiga saker. Det är under åren efter puberteten som man måste ta en rad steg i utvecklingen från barn till vuxen. För vissa människor och i vissa situationer är de förväntningar och krav på att bli vuxen och ta ansvar, som omgivningen eller den unge själv ställer, omöjliga att uppfylla. En rad psykiska och sociala situationer utgör hinder för utveckling och mognad.

Den ångest som en tonåring kan känna inför sin verkliga eller föreställda oförmåga att fylla omvärldens ofta motstridiga krav kan han försöka dämpa med alkohol, läkemedel eller narkotika. Motiveringen kan vara att få slippa undan självanklagelserna en stund och uppleva hoppfullhet inför framtiden. Narkotika ger ofta under det kortvariga ruset en känsla av befrielse från ångest och en tillfällig lättnad i krissituationer.

Det är viktigt att förstå att den rädsla för framtiden som en tonåring kan känna inte är något destruktivt påhitt — den bygger på tidigare upplevelser av otrygghet, dåligt självförtroende och misslyckande. Föräldrars, syskons och kamraters erfarenheter av samhället utanför hemmet får stor betydelse för den egna upplevelsen av vuxensamhället som accepterande eller utstötande. Det är vanligt att man omkring 16 befinner sig i ett nödläge, i en alltför svår och tidig valsituation.

Biologiskt, socialt och psykologiskt förändras individen i många avseenden under och åren efter puberteten. De biologiska förändringarna medför häftigt ökad sexuell kapacitet och mognad. Denna biologiska kapacitet medför inte som något självklart en motsvarande psykologisk och social förmåga — utan dessa måste erövrats och kan utvecklas först efter någorlunda lyckligt genom-

gångna kritiska situationer. Rädsla och självtvivel finns med när en ny funktion är på väg att inläras och bemästras. Ju mer laddad med motsättningar och sociala konsekvenser det sexuella beteendet är i en viss miljö, desto större betydelse har det för individens framväxande precisering av sig själv, hans självbild. En sexuell relation eller handling som av omvärlden bedöms som ett misslyckande eller bemöts med ogillande och bestraffning, kan vid en kritisk tidpunkt i utvecklingen leda till ångest och tillbakadragande. Detta är självklart, men tar vi lika självklart hänsyn till vart en sådan person dragit sig tillbaka? Hur ser en sådan persons känslighet och sårbarhet ut — och hur inverkar den i andra senare konfliktsituationer? Ett misslyckande som upplevs som bestående i den meningen att det byggs in i individens självuppfattning, får en ökad sårbarhet eller ett ökat behov av förnekande till följd.

Frigörelse och riktning utåt

Efter puberteten är föräldrarna inte längre den väsentliga grunden för tillväxt. Den sociala och psykologiska tillväxt som föräldrarnas referenssystem tillåtit har redan adolescenten tillgodogjort sig — och det är nu en tvingande nödvändighet att utvidga denna. Att söka nya hem och ändå mer att förvärva tilltro till sin egen förmåga att upprätta nya relationer är mycket viktigt. Denna omorientering till en riktning utåt, där andra relationer än dem till föräldrarna blir de viktigaste, innebär en mödosam process med många nya sociala och psykologiska uppgifter. Vi brukar kalla detta för frigörelse, uppbrott från barndomen eller uppror mot föräldraauktoriteten. Vad vi än kallar det, så är det ändå klart att det är en process som medför smärtsam omprövning och förändring av både barn- och föräldrarollerna.

En frigörelse som förlöper elegant, utan konflikter och starka känslor är en skenbar frigörelse. Barnet som inte tidvis skrek, saboterade, bråkade och avskydde sina föräldrar, det "alltid snälla" barnet, gav upp sin frigörelse och resignerade någon stans på vägen.

Under och efter puberteten dyker gamla psykiska konflikter i förhållandet till föräldrarna upp

En frigörelse som förlöper elegant, utan konflikter och starka känslor är en skenbar frigörelse.

på nytt. De centreras kring lojaliteten, kärleken för den ena eller bägge föräldrarna — och kring avståndstagandet till dem. De sexuella och aggressiva resurserna ökar. Aktivitetsnivån stiger och man upplever intensivare önsknings och impulser. Den psykiska balansen är i denna förändring vacklande och osäker.

Föräldrarna avvisas

Många föräldrar blir oroade och tycker att deras barn plötsligt förändras, blir främmande och obegripliga. Det uppstår konflikter i hemmet. Föräldrarna känner sig illa behandlade, ifrågasatta och förödmjukade. Tonåringen blir lätt syndabock: "Han säger ju ingenting om vad han gör, bara smäller i dörrarna, är elak och försvinner." Föräldrarna känner sig avvisade — och vad tonåringen strävar efter är mycket riktigt en förändring i förhållandet till föräldrarna. Tonåringen måste avvisa sin gamla bild av föräldrarna, barnets bild. Han eller hon måste (på något olika sätt) göra sig fri från upplevelsen av föräldrarna som gudar — och måste finna dem som människor, i naturlig storlek. Det är en lång och mödosam process, en omvälvning medförande mycket ångest och pina för den som växer. Och för den som krymper, dvs föräldrarna.

Det är nödvändigt för den som växer att inte längre vara barn. Frigörelsen är förutsättningen för att tonåringen skall börja kunna fungera som vuxen heterosexuell man eller kvinna. Frigörelsen har också andra mål, att etablera en egen vuxen identitet, som håller för djupa upplevelser av kamratskap och kärlek. Kamratskapsupplevelser minskar den känslomässiga förlamning som barnets skräckupplevelser av ensamhet och rädsla för med sig.

Processen att frigöra sig och mogna innebär att förändra identitet, att frånga upplevelsen av att vara ett barn i de vuxnas värld. Den kräver också

.....
Ju hårdare tonåringen blivit bunden i barnsliga relationer, desto häftigare måste upproret bli för att frigörelse och så småningom jämlikhet skall kunna uppnås.
.....

att man överger de särskilda förvrängningar i uppfattningen av sig själv och omvärlden som man lärt i sin familj.

Ju hårdare tonåringen blivit bunden i barnsliga relationer, desto häftigare måste upproret bli för att frigörelse och så småningom jämlikhet skall kunna uppnås. Vid sidan av förändringen av relationerna till föräldrarna vänder sig tonåringen med värme, kanske idealisering och så småningom förälskelse till människor utanför familjen.

Bokslut över barndomen

I åldern mellan 14 och 16 bearbetar den unge intensivt förhållandet till föräldrarna — ett slags bokslut över barndomen görs. En av de viktigaste känslorna under den här tiden är sorg — *frigörelse från föräldrarna medför sörjande och ensamhet*. Sorgen är oftast inte medvetet kopplad till förlusten av barndomen och barndomens föräldrar. Ju mer verklighetstrogen tonåringens upplevelse blir, desto tydligare framstår den barnsliga föreställningen om föräldrarnas och den egna storheten (omnipotensen) som en illusion. Det är normalt med både sörjande och depressivitet under denna tid.

Frigörelsens ledsagare, sorgen och ensamheten, har båda sin grund i upplevelsen att en villkorstlös och omhändertagande kärlek och enhet inte längre är möjlig — och inte heller acceptabel. Kärlek, engagemang och auktoritet blir *villkorliga*.

Under samma tid och invävt med sörjande uppträder *förälskelser*. I förälskelse kan man ge varandra bekräftelse på att "du duger" och på andra sätt stödja varandras behov av ömhet och sexuell identitet.

Utvecklingen mot vuxen sexualitet och personlig självständighet går inte av sig själv. För att nya konfliktlösningar skall kunna uppfinnas måste

osäkerheten, rädslan och misslyckandet upplevas som närvarande — men inte förödande.

Att skapa sin framtid

Den tonåring som bara svarar enstavigt eller avvisande är i själva verket i färd med en dramatisk omprövning och ett hårt arbete. Hans framtid är beroende av resultatet av detta arbete. Samtidigt är han utsatt för starka krafter, vilka i vissa avseenden motverkar frigörelse, integritet och friheten att göra egna bedömningar utifrån egna uppfattningar och upplevelser. Samhället kräver lydnad och produktivitet, lönsamhet och konsumtion. Tonåringen står ofta tomhänt och skrämmd inför dessa krav — hans enda styrka i dessa avseenden är potentiell. Föräldrarna är samhällets spegel. Deras oro inför tonåringens revolt är inte bara betingad av deras oförståelse och egna förödmjukelse — den är alltför ofta också en dyster prognos: "Det kommer att gå dig illa, om du inte lyder, arbetar, presterar mera . . . och slutar bråka."

Sammanfattningsvis har vi sett att de psykologiska och sociala uppgifter tonåringen har i bästa fall resulterar i frigörelse från föräldrarna och förmåga till mer självständiga och djupa sexuella och sociala relationer till i första hand jämnåriga. Tonåringen blir omtumlad, fundersam, irriterad, förälskad och sorgsen. Han eller hon gör ett bokslut över barndomen och tar med sorg några stora steg ifrån den.

Tonåren är en dramatisk, konfliktfylld och vital period. Det är flera författare som pekat på att en konfliktfri tonårsperiod är onormal. Konflikt är en förutsättning för tillväxt och förändring.

Drogvalets psykologiska bakgrund

Drogmissbrukarna använder ett brett register av psykofarmaka. Missbrukarna skaffar sig tillgång även till de i vårt land illegala preparaten. En vik-

.....
Tonåringen blir omtumlad, fundersam, irriterad, förälskad och sorgsen. Han eller hon gör ett bokslut över barndomen och tar med sorg några stora steg ifrån den.
.....

tig fråga är om missbrukarnas val av preparat i någon väsentlig utsträckning avspeglar en specifik problematik eller behovsstruktur.

Med säkerhet spelar tillgång, läkemedelsreklam och mytbildningen kring olika preparat en stor roll för valet av missbruksdrog. Men det är sannolikt att det bland de svårt missbrukande personerna utvecklas en preparatpreferens som är relaterad till personlig problematik och eftersträvat sinnestillstånd. Många av de svåra missbrukarna är *blandmissbrukare*. DeAngelis, chef för ett behandlingsprojekt i Californien, pekar på det förhållandet att blandmissbruket förefaller vara komplementärt så att det tillstånd av berusning uppnås, vilket ger mest lättnad i förhållande till den underliggande psykiska problematiken. Som exempel nämner De Angelis barbiturater och metadon samt alkohol och metadon. Hos oss skulle hashisch och mellanöl vara en mer näraliggande parallell. Syftet med blandningen skulle inte vara att öka berusningseffekten, utan att mildra effekten av den primära drogen.

Lång tids missbruk ger upphov till en *missbrukaridentitet*. Missbruket, dess villkor och miljöer, blir utgångspunkt för en livsstil, som i sin tur kan fylla ett mycket starkt behov av självkänsla, grupp tillhörighet, gemensamma värderingar, status och "karriär". Detta trots att hela denna livsstil, dess värderingar och handlingar, förkastas och bestraffas av samhället och dess välanpassade. Denna livsstil tillåter i alla fall fortsatt liv, viss tillfredsställelse och vissa interaktioner med andra människor. Det kan vara så att alternativa livsformer inte upplevs som aktuella, uppnåeliga eller urhärdliga av de svårt missbrukande personerna. En av de centrala uppgifterna för *behandlingen av missbrukare* är att underlätta förändring av denna upplevelse — och den realitet som gett upphov till den.

Den bräckliga självkänslan

För missbrukarna är identitetsproblematiken ingenting nytt. Snarare kan man se missbruket som ett svar, från den som upplever sig sakna positiv social identitet och skäl att leva vidare, på frågan Vem är jag? Den fråga som med sådan kraft ställs

under puberteten och åren därefter, då skilsmässan från föräldrarna sker och den vuxna identiteten tar form.

För missbrukarna fungerade inte frigörelsen på vanliga villkor. Deras uppväxt har innehållit allvarliga brister i förhållande till familjen samt sociala och kulturella brister och konflikter. Missbrukarna är tidigt störda av dessa bristupplevelser. Beroende, osjälvständighet och dålig självkänsla är mycket vanliga psykiska följder härav. I narkotikamissbruket speglas ofta mycket tidiga problem i förhållande till föräldrarna. Bland klart negativa faktorer i dessa förhållanden kan nämnas sado-masochistiska familjebeteenden, dvs där det gäller att plåga och plågas. En överbeskyddande, avvisande eller likgiltig hållning inför barnet kan orsakas t ex av sjukdom, fattigdom, långvariga separationer inom en familj och leda till svårighet när det gäller att senare i livet utveckla genuina och vuxna relationer till andra människor. (Mangs och Martell, 1974)

Missbrukarens grund för att pröva och integrera nya värderingar och normer, hans målmedvetenhet och strävan efter självförverkligande och hans möjligheter till ökad självkänsla är vacklande eller svaga. I de kriser som adolescensen (åren från 12 till omkring 20 år) alltid medför är missbrukaren handikappad och kan fly dem för att med hjälp av missbruket uppnå en *upplevelse* av tyst enhet eller mycket stark närhet till en annan eller ett "uppgående i universum". Detta är upplevelser som är hämtade från mycket tidig erfarenhet — och Wieder och Kaplan har påpekat att de kan uppnås genom bruk av t ex LSD.

Med hjälp av opium- eller morfinmissbruk kan allsmåttiga fantasier och magiska önskedrömmar tillfredsställas. Amfetamin kan användas för att återfå en upplevelse av magisk allsmåttighet, aktivitet och minskad trötthet.

Att uppskjuta krisen

Man kan se missbruket som ett sätt att i en kritisk situation dra sig tillbaka till tidiga upplevelser av närhet, trygghet, mäktighet och sköna fantasier. Krisen uppskjuts därmed, liksom nya lösningar och kunskaper. Detta uttrycks ofta av missbrukarna

Missbruket kan därför antas medföra vissa re-
parativa möjligheter, liksom de handlingar och
känslor som leder till att missbruket upphör
kan antas innehålla integration av nya funktio-
ner och krislösningar.

re, vilka upplever sig ha gått miste om de år de
missbrukat. Den smärta och sorg de upplever, när
de "har vaknat upp" efter många års missbruk,
kan betraktas som en fördröjd skilsmässa från
barndomen vid sidan av den klart uttryckta sak-
naden efter åtskilliga ungdomsår. Men det är
möjligt att denna förlängda eller till och med för-
nekade adolescens utgör en förutsättning för att
frigörelse, självständighet och vuxen intimitet
över huvud taget skall kunna uppnås. Missbruket
kan därför antas medföra vissa reparativa möj-
ligheter, liksom de handlingar och känslor som
leder till att missbruket upphör kan antas inne-
hålla integration av nya funktioner och krislös-
ningar.

Missbruket får många allvarliga följder och ger
upphov till nya svåra problem — i de fall det är
fråga om ett intensivt, intravenöst och omfattande
missbruk. Men det bör inte glömmas att den psy-
kologiska grunden för missbruk förelåg före miss-
bruksdebuten och är aktiv under missbrukets alla
erfarenheter och skeden. Den psykologiska grun-
den måste som en följd av detta göras till utgångs-
punkt för behandlingen.

Behandlingen måste svara mot de djupast kända behoven

DeAngelis, vars framställning jag här i huvudsak
skall följa, påpekar att det trots betydande grund-
läggande kunskaper hämtade från psykoanalysen
förefaller som om psykiatrin i en rad avseenden
tappat bort väsentliga psykoanalytiska uppslag. I
utvärderingen av tre av sina farmakologiskt inrik-
tade program fann man goda resultat — men soc-
kerpiller gav i de flesta fall lika goda och i några
fall bättre resultat än de farmaka (bl a metadon
och antidepressiva) man velat pröva. Slutsatsen
blev att det var behandlingsinnehållet i övrigt och
inte psykofarmaka eller placebo som gav de goda

resultaten. Den förändrade livsformen, engage-
manget, inlärningssituationerna och den therapeu-
tiska bearbetningen gav resultat. Trots detta hop-
pade alltför många (30—40 %) av ungdomarna
av från programmen. Man hade inte lyckats bear-
beta de svåra bakomliggande problem vilka före-
gick kroniskt och förstörande drogmissbruk.

Frosch har (1970) karaktäriserat de olika sin-
nestillstånd som uppnås med hjälp av olika dro-
ger: Med hjälp av *psykedelika* uppnås känslor av
sammansmälning. Med *stimulantia* uppnås känslor
av *aktivering*. Och med *opiater och lugnande
medel* uppnår man en *psykisk mättnadskänsla*.

DeAngelis ger ett tolkningsförslag, när det gäl-
ler en ung människa som missbrukat amfetaminer
intensivt: "Jag behöver det slags behandling som
kan bygga upp ett system av handlingar som akti-
vt kan hjälpa mig att behärska min omgivning.
Jag är rädd för att flyta ihop med andra och jag
vill uttrycka mitt oberoende. Det kan jag inte göra
utan droger och inte heller kan jag uppleva mitt
eget självständiga jag. Utan mina droger skulle jag
vara passiv och det är smärtsamt för mig."

På likartat sätt bör enligt DeAngelis den som
regelbundet använder psykedelika (t ex LSD och
meskalin) uppfattas som en person som är rädd
för den krångliga och utmanande värld han lever
i och som inte kan koncentrera sig eller välja en
identitet. Dessa droger medför förändringar i
kroppsupplevelsen, förändringar i jagupplevelse
och relationer till andra och det leder till upple-
velser av sammansmältning, depersonalisation och
andra symtom. "Snedtändningar" på LSD tycks
uppträda särskilt ofta när en upplevelse av separa-
tion ägt rum just före LSD-ruset.

Berusingen — och berusningsmedlet — ut-
trycker ett psykologiskt djupt liggande behov, som
missbrukaren inte kunnat tillfredsställa. Självfallet
är det psykologiska behovet inte borta för att
missbruket upphört — en rad terapeutiska uppgif-
ter kvarstår. Gerard och Kornetsky fann för tjugo
år sedan att 44 % av de heroinmissbrukande ton-
åringar de undersökte antingen var schizofrena el-
ler borderline. Kroniska missbrukare visar ofta
tecken på svåra neuroser, borderline- eller psyko-
tisk problematik. Däremot finner man små eller

.....
Behandlingen måste börja där missbrukaren har sina svåraste problem. Missbruket är inte hans svåraste problem — det är hans misslyckade försök till lösning.
.....

inga skillnader mellan icke missbrukande och regelbundet missbrukande ungdomar ifråga om psykiska tecken på störning.

Den behandling av missbrukare som inte syftar längre än till att få ett slut på missbruket, har små möjligheter att lyckas, därför att den tenderar att inte befatta sig med den tunga sociala och psykologiska problematik som är grunden för missbruket. Detta kan formuleras som en utgångspunkt: Behandlingen måste börja där missbrukaren har sina svåraste problem. Missbruket är inte hans svåraste problem — det är hans misslyckade försök till lösning.

Behandlingens former och dess innehåll

DeAngelis ställer frågan varför de psykiatriska klinikerna så ofta misslyckas. Enligt hans mening beror detta mera på att det *system* dessa kliniker utgör reser hinder i vägen (vita rockar, sjukhusrutiner, beslutshierarki etc) än att de underliggande teoretiska modellerna skulle vara felaktiga. Man kan säga att det är *distributionsformerna* som gjort behandlingen oacceptabel för de behandlade och därför verkningslös. Systemet måste i stället underlätta en terapeutisk dialog. Behandlingsprogrammen måste under de första månaderna arbeta på att utveckla ett grundläggande förtroende och en gemensam språklig grund för samtal. Hur väsentligt detta är framgår av att en stor del av missbrukarens svårigheter har sin grund i att han inte kan upprätta betydelsefulla relationer till andra människor och att hans misstro — eller anorlunda uttryckt, hans brist på grundläggande trygghet — är så stark.

Sexualitet och missbruk

Freud och andra tidiga psykoanalytiska författare betraktade omfattande, regelbundet missbruk som en *ersättning* för sexuella handlingar. I den mån

beroendet av droger ökar, minskar den sexuella aktiviteten och sexuellt laddade relationer överges. Denna övergång från sexuellt samspel till en drog som ersättning medför att en rad sexuella fantasier från barndomen åter får stor aktualitet. Denna ersättning av ett aktivt sexuellt liv med en drog som surrogat, har missuppfattats och olyckligt formulerats så att narkomani skulle vara en "artificiellt framkallad drift". Sådana förklaringsförsök är lika fåfänga som påståendet att personer med impotens eller frigiditetsproblem skulle sakna sexualdrift.

Aggressivitet och missbruk

Den återgång till tidigare psykiska jämviktslägen och fantasier som missbruket ofta underlättar medför att aggressiva drivkrafter frigörs. Men denna ökade aggressivitet passerar inte ostraffad, samvetet slår hårt tillbaka. Aggressiviteten vänds mot det egna jaget. Självbestraffningar blir ett sätt som missbrukaren använder i sin strävan att hantera sina skuld känslor.

Ofta blir den missbrukade drogen ett yttre objekt som förses med egenskaper som missbrukaren hatat eller älskat hos någon av sina föräldrar. På så vis kan en farlig drog användas för att "tysta" den farliga "inre bilden av föräldern" eller för att förgifta det missbrukaren upplever som dåligt inom sig själv. Drogen används också för att bedöva den skuld missbrukaren ofta känner.

Det svikna barnets utväg

Det dominerande medvetna motivet för att använda droger är att minska den stress missbrukaren upplever. Under den tidiga barndomen behöver den ännu utvecklade personen ett ständigt närvarande yttre objekt (vanligen en vårdande föräldragestalt) för att finna sig psykisk balans. Detta objekt tjänar som stöd för det omogna jaget

.....
Den drog som föredras vid en viss tidpunkt underlättar konfliktlösning i just det skede dit missbrukaren i sin upplevelse av sig själv och omgivningen dragit sig tillbaka.
.....

tills detta har fått möjlighet att utvecklas. Psyko-
tiska och borderline personer fortsätter att vara
beroende av detta objekt eller någon ersättning
för det. Depression, resignation och isolering kan
leda till att drogerna blir ersättning för den om-
vårdande föräldragestalten. De tidigare nämnda
Wieder och Kaplan betraktar berusningstillstånd
som kemiskt framkallade *tillstånd som egentli-
gen hör hemma i den tidiga barndomen*. De an-
ser också att olika droger leder fram till återupp-
levelse av sinsemellan olika stadier i den tidiga
barndomen. Konfliktlösningar ser ju olika ut i
olika utvecklingsskeden. Den drog som föredras
vid en viss tidpunkt underlättar konfliktlösning i
just det skede dit missbrukaren i sin upplevelse
av sig själv och omgivningen dragit sig tillbaka.

Hur skall man omsätta teorierna i praktisk behandling?

Det är inte bara på de gamla enkönade sjukhusav-
delningarna som *sexuella* handlingar och behov
ogillas, nonchaleras och ibland t o m bestraffas.
En del moderna terapeutiska samhällen och be-
handlingsinstitutioner förbjuder också sexuella re-
lationer.

Om vi accepterar uppfattningen att "kroniskt"
missbruk hänger samman med känslor av sexuell
otillräcklighet och svårigheter att upprätta sexuell
och känslomässigt hyggliga relationer till det
andra könet så är det dålig behandling att för-
bjuda sådana relationer. Det vore i stället riktigt
att både tillåta, uppmuntra, tala om och terapeutiskt
bearbeta känslor som har med sexualitet att
göra. Men det är lätt gjort att man med en viss
lättnad underlåter att ta upp och diskutera miss-
brukarnas mycket tydliga rädsla och förtegenhet
på den här punkten. Man har stöd av en när det
gäller missbrukarbehandling plötsligt påkommen

*Det viktiga är att inte bara tillåta sexuella re-
lationer på institutioner, utan framförallt att tala
om dem och lära sig förstå hur djupt sårade
många missbrukare är i sin tilltro till och för-
måga till intimitet och närmande.*

*Att sluta knarka är att skiljas från de funk-
tioner och de förhoppningar som knarket repre-
senterat.*

och inte så litet hycklande "respekt för den per-
sonliga integriteten." Det viktiga är att inte bara
tillåta sexuella relationer på institutioner, utan
framför allt att tala om dem och lära sig förstå hur
djupt sårade många missbrukare (och många av
oss andra) är i sin tilltro till och förmåga till inti-
mitet och närmande.

När det gäller missbrukarnas *aggressivitet* mot
det egna ("ovärdiga") jaget och missbrukarnas
självbestraffningar, så bör bearbetning av dessa
känslor och handlingar också ingå i behandlings-
programmet. De flesta behandlingsformer försö-
ker bearbeta skuld-känslor. Några hävdar visserli-
gen att det är riktigt att skämmas för att man
knarkar — enda sättet att sluta skämmas är att
sluta göra saker som man skäms för, således att
sluta knarka. Men vanligare är nog att man ser
skuld-känslornas betydelse också som upphov till
det självdestruktiva beteendet. Men frågan är om
det arbete som utförs verkligen når och kan för-
ändra den skuld som ligger till grund för samvet-
ets attack på det egna jaget. Samvetet (överjaget)
formas i samspelet med föräldrarna och andra
nära kontakter — och mycket stora ansträng-
ningar borde göras för att få med familjen i be-
arbetningen av bland annat agressionsproblema-
tiken.

Ilkska är en annan känsla som man måste arbeta
med i ljuset av vad som ligger under den: undan-
trängd skuld, fiendlighet och ångest. Snarare än att
slänga ut klienter som är ilskna och bråkiga, bör
vi lära oss att ta till vara möjligheter till bearbet-
ning av de situationer som ger upphov till ilskan.
Att sluta knarka ger en stark upplevelse av sepa-
ration — den förstås om man tänker på alla de
viktiga funktioner som missbrukaren försöker få
drogerna att fylla: Att höja självförtroendet, att
lindra ångest, att minska psykisk smärta och vid-
makthålla en känsla av trygghet. Att sluta knarka
är att skiljas från de funktioner och de förhopp-
ningar som knarket representerat. En sådan sepa-

ration ger bl a ångest och ilska, liksom andra betydelsefulla separationer gör det.

En del av det mycket häftiga drogmissbruket under åren efter 1967 kan förklaras med ungdomarnas ilska mot det vuxna samhället och deras svårigheter att hantera den. Psykedelika (LSD men också haschisch) fick funktionen att döva både känslor av skuld och beroendebestöv — både i förhållande till föräldrarna och det vuxna samhället som helhet. Hasch, LSD och hela hippiekulturen blev en form för många ungdomar att (delvis bedövade) utkämpa sin frigörelsekamp, avvisa sina föräldrar och samhället de representerade. Men hippierörelsen hade ett vänligt ansikte, den slogs med blommor som vapen. Denna vänlighet mitt i revolten mot konkurrenssamhället var nog en blomma av både kärlek och hat. Hippierörelsen dolde sin ilska och förtvivlan som den dolde lukten av hasch bakom doften av rökelse och mystik. Hippierörelsen försvann och med den också det utbredda missbruket av LSD. Kanske upplevde man till slut LSD som ett hinder när det gällde att lösa psykologiska problem. Missbruket av centralstimulantia upphörde däremot inte — fanns där förhoppningen kvar att få kraft att lösa problem och bryta handlingsförlamningen? Ett stort antal människor har fortsatt stimulantiamissbruket.

Övergången till morfin och liknande medel kan — för den grupp som faktiskt gått över från andra missbruksmedel — ses som ett sista försök inom ramen för missbruket att lösa de svåra och plågsamma problemen.

Mary Nyswander har beskrivit effekterna av opium och morfingruppens medel: De ger ett tillstånd av stillhet, av minskat engagemang i den yttre verkligheten och en känsla av lugn tillfredsställelse som beror på starka fantasier om allsmåttighet, att önskningar på ett magiskt sätt går i uppfyllelse och av självtillräcklighet.

Detta sökande efter en drog som skall hjälpa till att finna en lösning på de svåra problem varje missbrukare vet att han har är ett letande efter nyckeln till en paradox: "Vad ska jag ta, för att slippa uppleva smärtan och ändå vara med i livet?" De vanliga psykiska försvararna mot stress

.....
Psykoterapi innehåller konfrontationer — men man måste sträva efter förståelse för missbrukarens belägenhet, så att gränserna för hans aktuella förmåga inte överskrids.
.....

kan inte missbrukaren ta till, för dem har han inte haft tillräcklig möjlighet att lära sig behärska. Det finns bara smärtan — eller det kemiska och avtrubbade försvaret mot den. Detta medför att en missbrukare som slutat missbruka är mycket känslig för stress. Hans väg till trygghetsupplevelse har varit att med farmakas hjälp söka upp en fantiserad modersfamn eller motsatsen, en stålmanstym.

Risken att misslyckas i behandlingen av en sådan, mycket stresskänslig person blir stor i en behandlingsmiljö som är utpräglad konfrontativ. Psykoterapi innehåller konfrontationer — men man måste sträva efter förståelse för missbrukarens belägenhet, så att gränserna för hans aktuella förmåga inte överskrids. Då finns ofta ingen fri kontaktyta, utan bara desperation, flykt och återupptaget missbruk. Troligen når man längst om man kan erbjuda en behandlingsmiljö, där missbrukaren tillåts att regrediera (gå tillbaka) till de punkter där han känner sig trygg. Dessa kan bli utgångspunkter för en utveckling av jagstyrka, självkänsla, stresstålighet, självständighet etc. Den vägen är lång, innebär smärtsamma återupplevanden av barndomens konflikter — och dessutom kan sådana regressionsterapier leda till starka beroendeförhållanden till själva behandlingsprogrammet i stället för till drogerna. Målsättningen blir understödd frigörelse, separation—individuation.

Frigörelsen måste börja på nytt

Från att ha varit helt beroende av sina föräldrar ökar barnet så småningom sina kunskaper och färdigheter och lär sig behärska allt fler uppgifter inom familjens och hemmets ram. Några år efter puberteten börjar denna ökande självständighet och frigörelse tas i anspråk för ett verkligt socialt och psykologiskt uppbrott. *Tonåringen behöver*

föräldrarnas stöd och hjälp i denna frigörelse från föräldraberöendet! Om förhållandet till föräldrarna innehåller mycket starkt beroende eller starka stressmoment kan adolescensstormen förlängas och leda till att frigörelseförsöket misslyckas (fortsatt barnligt beroende) eller totalt avvissande av alla familjeband (isolering).

På väg mellan barndomens beroende, sammanmältning med föräldrarna och vuxen självständighet ligger en långvarig process av frigörelse och separation. *Denna separation ger upphov till känslor av ångest, skuld, ilska och ensamhet.* Om ett barn inte får sina föräldrars hjälp i separationen förstärks de nämnda känslorna och barnets självständighet blir skadad, ofullständig.

DeAngelis anser att skillnaden mellan en frisk och en störd tonåring ligger i om han fått stöd i sin separation eller inte. För den som inte kunnat få stöd för sin självständighet kommer flertalet meningsfulla sysselsättningar i livet att upplevas med skuldkänslor och otillfredsställdhet och de bidrar inte till ökad psykisk växt eller frihet. *Händelserna i en "icke understödd" vuxens liv kommer hela tiden att ställas i relation till ett inre konfliktsystem, fullt av olösta frågor från barndomen.* Ett barn som inte får stöd i sin familj kommer att bli allt mer beroende av sina jämnåriga både för att lösa problem och få resultaten bedömda. Men det är svårt att lösa problem som har sin grund i relationen till föräldrarna med hjälp av kamrater. Källan till problemen blir aldrig bearbetad med huvudpersonerna. Det leder till ångest, skuldkänslor och ilska gentemot

föräldrarna — och osäkerheten består.

I behandlingen måste processen upprepas, men nu under goda villkor för tillväxt, inläring och integration. Först identifikation med behandlingsmiljön och människorna där. Därefter en långsam, uppmuntrad separation. Och sedan en ökande förankring av självständigheten. Man kan också uttrycka det så att hela behandlingshemmet först måste accepteras som förälder — och den som kommit för att få hjälp måste också accepteras som beroende. När den växande människan helt och fullt går upp i sitt engagemang, kan en gemensam bearbetning påbörjas och en lång rad brister i tidiga upplevelser repareras. Frigörelsen sker så småningom genom att man stöder klientens egen identitet och självständiga initiativ.

Behandlingsprogrammet som helhet tar på sig rollen som terapeut/förälder och den behandlade genomgår en intensiv process av beroende — frigörelse — självständighet.

LITTERATUR

- Mangs Karin och Martell Barbro:* "0—20 år enligt psykoanalytisk teori", 1974
- Humble Kristina och Settergren Carlsson Gitte:* "Unga lagöverträdare, V" SOU 74: 31
- Schedin Göran:* "Några komplikationer i den adolescenta identitetsutvecklingen", stencil, 1971
- Pierce Jane och Newton Saul:* "The Conditions of Human Growth", N.Y., 1963
- De Angelis G G:* "Chemo and Other Therapies: Theoretical and Clinical Approaches to The Treatment of Drug Addiction", stencil odaterad.